

Austro- Hungarikano thagaripe

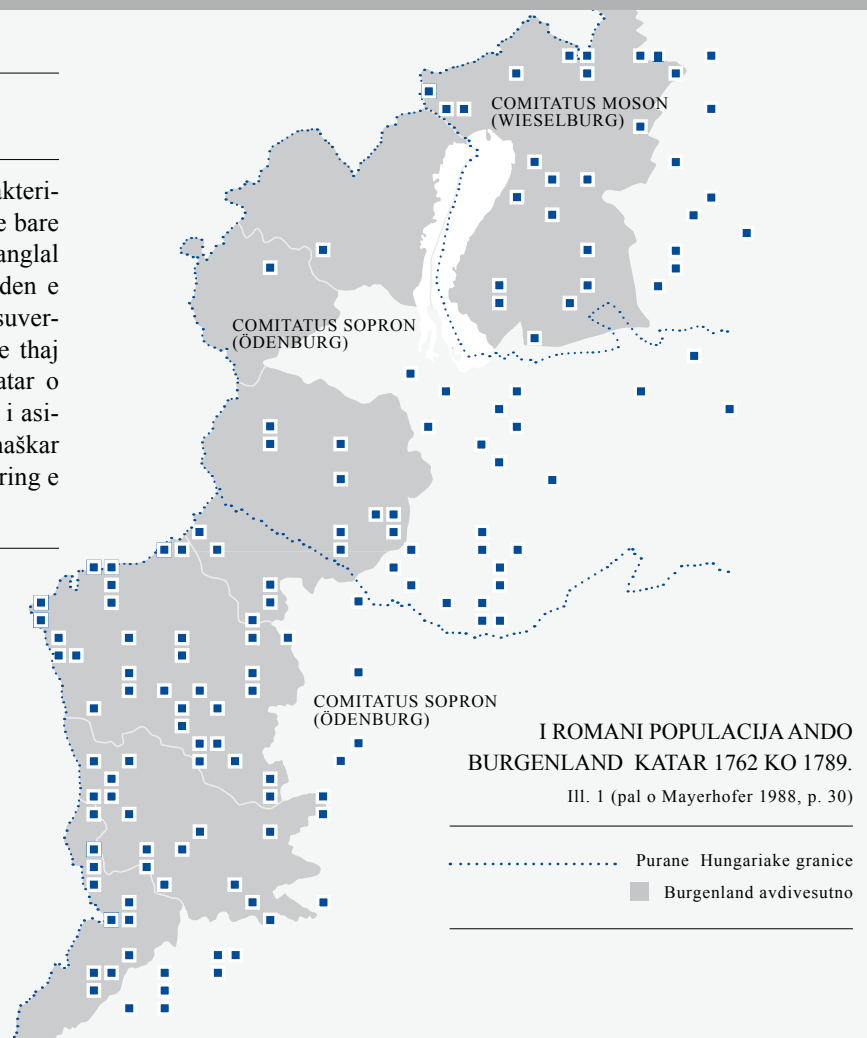
Kompilacia katar e editorja

Jekh nevi metoda: asimilacija | E štar dekreturja e Marijake Theresia | Tikno sukceso | Peravde tentative ande Spania thaj Germania

► *Bul anglal, e manuša zumavde te na meken e romen te živnen pesko trajo thaj kultura. Ke jekh buxlo nivelo, e asimilacijake politike ande mažoritarno populacija sas gelde maj angle katar e šerutne ande Berša e Absolutismoske. I thagarni i Maria Theresia thaj lako čhavo Joseph II gelde maj dur programurja partikularno kaj dikhenas e romegi kolonizacija thaj asimilacija. Ando than e marimasko aver forme bilačhimaske sas arakhle te paruvnen e romen, save sas dikhle sar bikontroluime vaj katar o stato biproduktivno manuša, mangelas lendar te bešen po than thaj te anen lenge profito: sas lenge dini phuv, na maj mekle len te den дума jekh averesa romanes thaj vi te na maj prandenjen pes maškar pende, sas registruisarde thaj maj palal, lenge čhave sas lile lendar. Kadala masure sas len sukceso samo ande Vestikani Hungaria, avdivesutno Burgenland andar i Austria thaj aver thana pašal. Ande aver thana andar o Thagaripe, sar ande Spania thaj Germania, kaj e presja vaš i asimilacija sas maj zorali, i asimilacijaki politika e šerutnengi peli (na sas lan sukceso).*

INTRODUKCIA

E Absolutismoske Luminismoske Berša karakterizuime katar vašno paruvimata ande politike le bare šerutnenge karing e roma. Arakhindos pes anglal jekh baro xasaripen soske naštisajle te čhunden e romen permanento andar pengi dominacija, e suveranurja e Luminismoske rodenas neve metode thaj droma te lačharen e „romengi problema“ katar o dujto kotor e šeliberšesko 18 orde. Kadalake, i asimilacija dini dekreto katar o stato sas thodi maškar e metode e ekspulzijake thaj persekucijake karing e roma thaj si ande praktika ži avdives.’

Jekh nevi metoda: asimilacija

E štar dekreturja e Marijake Theresia

Tikno sukceso

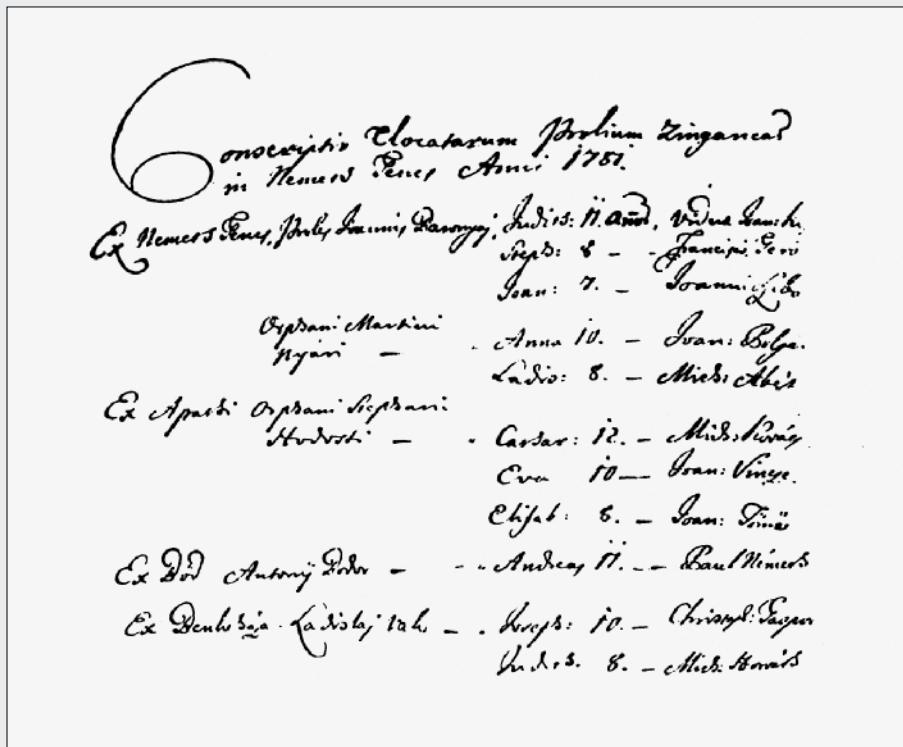
Peravde tentative ande Spania thaj Germania

III. 2

Maria Theresia, I Thagarni e Austro-Ungariake Imperiumoski.

(andar i Vača 1992, p. 295)

III. 3

Lista e "Gypsy" čhavengi "bičhalde" ko Nagyencs ando berš 1782.

(andar Mayerhofer 1988, p. 29) (Detail)

JEKH NEVI METODA: ASIMILACIJA

Sas lile masure kontra e roma te meken pesko modo živimasko thaj kadja te dašti len opral pesko šero „e bikontroluime xolja“ thaj te transformin e anavjarde „biproduktivno“ riga e populacijake ande „respektabilo, godjaver thaj bukjarne manuša“. O maj vašno skopo kadale masurengo sas te inkeren e romen te na maj phiren angle-pale thaj te paroven e avdivesutne „roma xasarde thaj vagabondurja“ te bešen ande jekh than permanento.

I decizija zorasa te živin gavesko trajo vaj te sikljon te bikinen oficialno thaj e destrukcija lenge kulturalno identitetaki, sas kerdi te geled ke asimilacija and-i societeta.

E anglune motivurja pašal i asimilacija zorasa ke kodoja vrjama sas sigurno i aspiracija e centralno statoski te kontrolil peske subjekturja thaj te integril e romen ando ekonomikano sistemo kaj sas. Sa kadja, varesave suver-

anurjenge religikane pakiva khelde jekh vašno rolo. Von dikhle sar respektabilno responsabiliteto ande „civilizacija“ e „Tiganengi“ kerindos lenge „aver-educacija“ te aresen „lače Kristijanurja“.

E asimilacijake politike andar kodoja vrjama sas bazisarde po modo ande saveste o Luminismo dikhelas e manušen: e žene sas dikhle sar „lače te sikljon thaj te barjaren pes“. Sa ande kodoja vrjama, e masure kaj sas lile karing i asimilacija le romengi sas bazisarde pe pakiv ke lengi kultura si telutni. O mudaripen e romengo sas paruvdo ande destrukcija lenge kulturaki thaj tradicionalno živimasko. Samo ande komparacija e brutalno persekucijasa andar e nakhle berša, daštilas kado nevo modo akcijako karing e roma te ovel dikhlo sar progresivno. Maj but, e metode kaj sas aplikuime te „civilin“ e romen – sar kodoja te len lege čhaven lendar – sas ande but kazurja maj brutalno thaj bimanušikane.

Maj purane tentative e statoske te asimilisaren e romen šaj te arakhen pes ande Spania. Ando berš 1619 e au-

toriteturi mangle te thon zor pe phirutne roma te bešen po than thaj te asimilin len bi te menken len te den duma romanes (1633), lindos le čhaven katar o dad/i daj thaj thovindos len ando orfelinaturja (khera andar čhave bi dadengo) thaj e muršen thaj lenge žuvljen thonas len ande verver butjake khera (1686, 1725).

E ŠTAR DEKRETURJA E MARIJAKE THERESIA

I Maria Theresia, i Thangarni katar e Austro – Ungariako Thagaripe, andjas jekh eksemplu lake asimilacijake politikasa savi andas influencia ke but aver suveranurja. Marindos pes te kerel e romen sar „neve manuša“ vaj „neve fermijerja“, voj dinjas štar dekreturja savore ande lako thagaripe (1740 – 17800). Pal kadala dekreturja e Roma trebunas lile pe zor te meken pesko stilo živimasko.

O angluno dekreto (1758) las e romen zorasa te bešen ande jekh than.

O “MANAŽEMENTO E GYPSY-WJENGO”

Varesave bazično principurja gidoske “De Domiciliatione et Regulatione Zingarorum” (Pal i kolonizacija thaj o manažemento e žipsurjengo), dino avri ando 9 Oktomvri, 1783, katar o Thagar Joseph II:

- E roma na maj sas mekle te thon caxre ande veša; maj mišto, von sas lile pe zor te keren buki i phuv andar e forurja ande thana kaj sas neve veša.
- I žurisdikcija e voievodurjengi sas paruvdi e Uče Krisinitorjesa.
- E roma na sa mekle te inkeren grasten samo e skoposa te bikinen len. E murša sklaurja sas mekle te ovel len grasta samo andar i buki thaj našti bikinenas len ande ni jekh situacija.
- 24 daba e rovljasa sas thode sar pokinipe kana e roma denas duma “romani čhib”.
- Sa kodo pokinipe sas thodo kodolenge kaj xanas khandino mas .
- R roma na sa mukle te pranden maškar pende .
- O “jurassores” (distrikosko krisinitori) sas te kerel raporturja sako čhon pal o phiravipen e romengo.
- O numero e bašalne romengo limitisardo.
- E romane čhave, katar e 4 berša maj dur, sas gelde ande pašutne forurja, ke sake duj berša.

III. 4

(xarnjardo thaj boldino katar Mayerhofer 1988, p. 27f.)

III. 5

O čhavo e Maria Theresijako, o Josef II
(andar i Vača 1992, p. 322)

Lengo xakaj te ovel len grasta thaj vagonurja sas lilo te šaj inkeren len te na maj phiren. Maj palal, e romenge dinas pes phuv thaj samince thaj kadja aresele te pokinen tributo andar pengi buki sa vi akalaver manuša e thagarimaske.

Von sas ažukerde te vazden khe-
ra thaj sas te mangel peske permisija thaj vi te phenen eksakto soske kana mangelas te žan andar penge gava.

Ando dujto dekreto (1761) o alav „tzigani“, kaj sas dino e romenge and kodoja vrjama, sas paruvdo e alavesa “Ujpolgár” (Ungurikano alav vaš “neve manuša”), “Ujparasztok” (“nevo fermiero”), “Ujmagyar” (“nevo ungriko”) or “Ujlakosok” (vaj Latinsko “Neocolonus”, vaš “nevo kolonisto”). Von sas ažukerde te meken pengi modo živimaso thaj vi pengi purano anav te šaj sigjarel pes e integracijako proceso. „E romane murša “sas sikavde te bikinen vaj te oven lile ande militaro serviso ke dešu šov berša te sas lače andar o serviso.

Ando berš 1767 las i jurisdikcija katar savore vojevodurja thaj savore

roma živenas pal i lokalno žurisdikcija (trinto dekreto). Sa ande kodoja vrjama, das pes lenge ordino te registruin thaj pal kadaja registracija sas lile ando mlitaro serviso angluni data.

O štarto dekreto, dino ando 1773, na maj meklas e romen te pranden maškar pedene. Manglas pes te keren pes xamisarde prandemata. I permisija te pranden sas phangli ke jekh atestato kaj sikavelas „lačo modo živimasko thaj prinžaripen e Katolikane religikane doktrinaki“. De kana e thagarni thaj lake konsilierurja pakjanas ke i „civilizacija“ e romengi sas i baza katar jekh but lači „domiciliacija“, dinjas ordino kaj savore čhave kaj sas maj bare de panž berša te oven lile katar lenge dada/daja thaj te oven dine ke ungriko familije save sas len ferme thaj von trebalas te barjaren len ande Kristiansko edukacija pe lovende. E čhave sas te barjon ande izolacija katar lenge dada/daja ande verver komitaturja, te žan ki škol thaj maj palal te siklon jekh buki vaj te aresen fermijerurja. [III. 3]

TIKNO SUKCESO

Vi kana o sukcesoro e Maria Teresijako, o Josef II (1780 – 1790) meklas slobodo e romen andar i Bukovina save živenas ande sklavia, vov geldas maj dur i asimilacijaki politika astardi katar leski daj. O gido dino avri ande 1783 „I domiciliacija thaj e regule vaš e tzigaturja“ zorjardejas maj but i asimilacija. Na sas samo but restrikcije – sar i obligacija te adoptisaren e šeja thaj i čhib e manušengi andar o gav – katar e roma, von sas vi daravde katar bimilake marimata te anenas ofensa ke kadala restrikcije. Te denas duma romanes, sar eksempla, o zakono phenelas te oven marde 24 sirimbja. Pašal kadala sankcije kaj sas dine ando kazo e ofensako, e phandimaske masure ande zorasa katar I Maria Theresia thaj o Joseph II-to kerenas efekto samo ke jekh varesavo nivelo. Len sas len permanento sukceso ando avdivesutno Burgenlando, kaj e roma thode pes thaneste thaj ačhile othe ži avdives. Jekh baro numero romengo

Jekh dromeskolil xramosardo katar jekh xramosarni francuzojka ando 19-to šeliberš sikavel e darane impresije me-klas lake "o čoripen" e romane čhavengo:

"Ande jekh dives, darano andar kodo-la manuša, jekh dives inke dikhlo sar teroro, e soldaturja avile e vagonurjenca thaj lile savore čhaven, katar e čhave kaj meklesas pes katar o kolin le dajako ži ke neve prandeme, inke phiravindos e prandemaske šeja katar e roma. E čore manušengi bari dar

našti te ovel xramosardi tele. E dada/daja čudenas pes tele ke phuv anglal e soldaturja, thaj astarde pes ke vagonurja kaj glenas lenge čhaven. Von sas čudine parpale e rovljenca thaj e puškenge patosa, thaj soske našti žanas pal e vagonurja kaj gelenas len-go maj baro barvalipe – lenge tikne

čhave – but dada/daja mudarde pes sigo. Etziganja ("Žipsurja") našti sas kerde te xakjaren lengi bari morala thaj ni katar o bilačhipen penge mudarimasko."

III. 6

(boldino andar Mayerhofer 1988, p. 26)

sas asimilisarde lačhes othe: butivar e čhave na maj avile parpale ke lenge dada/daja, ačhile ande ferme lenge bičače dadenge vaj siklile jekh profesija (buki) thaj prandesajle ande jekh gažikani familia. Ande varesave forurja e roma sas asimilisarde kompleto ande le gaveski populacija. E asimilacijako proceso dikhel pes ando xasaripen e purane verver familijake anavengo kaj sas e romen ando militarno serviso.

Ande aver thana e Thagarimaske e roma sikavde zor kontra o modo živimasko dino sar ordino katar o stato, von našle katar e bimilako obligacije thaj gele pesko drom maj dur. O stato ke kodoja vrjama na sas les manuša te paroven e regule ande akcija vaj te anen parpale e romen kaj našle. Maj but, e liste vaš militarno serviso sas generalno pherde pal sar ažukerenas pes e autoriteturi kadalake na sikavdjas pes o trebajpen vaš i akcija. [III. 3, 4, 6]

PERAVDE TENTATIVE ANDE SPANIA THAJ GERMANIA

O liberalo Spaniako Thagar Charles III (Carlos Tercero) kamelas te "civilil" e romen sa ande kodo berš sar vi o Joseph II (1783). Ando artikolo 44 andar leski Pragmatika vov phanglas lengo phiripen, na maj meklas len te den duma romanes ("el caló"), te xurjaven peske tipično šeja thaj te bikinen grasten vaj te keren aver dromeske bukja. O thagar mangelas katar e „Gitanos“ te bešen ande jekh than alosardo lendar thaj te ovel len lače okupacije. Kadala masure aresle te peren soske von na sas kamle vi katar o resto le populacijako – e forurja thaj lenge manuša na kamle te len e romen ande buki. E "Gitanos" gele maj dur thaj kerde peske dromeske bukja ama ande maj pahare thaj čore kondicije.

Ande Germania sas lile similarno masure, ke jekh maj tikno nivo. Varesave suveranurja zumavde te keren e „Žipsurjen“ te bešen ande jekh than ande lenge teritorurja, sar sas o Count of Wittgenstein kaj kerdjasas e „žipsurjengi kolonia“ Saßmannshausen vazdini ando berš 1771. O Friedrich II e Prusiako, jekh kontemporano thaj konkurento e Mariako Theresia, kerdejas e „žipsurjengi kolonia“ Friedrichslohra ande jekh durjardo than pašal o Nordhausen ando berš 1775 te šaj kerel e sinturjenge grupen „kaj phirenas te mangan thaj te čoren“ te beršen ande jekh than permanento. O zumavipen te transformisaren e sinturjen ande statoski ideja „šuže, lače, šunjarne thaj bukjarne“ xasardili nasul. Pal 1830 e adulturja sas thode ande bukjake khera thaj ando "Martinsstift" katar o Erfurt (jekh khangeri) kaj lile responsabiliteto e čhavengo.

Bibliografija

Fraser, Angus (1992) The Gypsies. Oxford / Cambridge: Blackwell | Heinschink, Mozes F. / Hemetek, Ursula (eds.) (1994) Roma. Das unbekannte Volk. Schicksal und Kultur. Wien: Böhlau | Mayerhofer, Claudia (1988) Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart. Wien: Picus | Rimmel, Franz (1993) Die Roma Rumäniens. Volk ohne Hinterland. Wien: Picus | Vacha, Brigitte (ed.) (1992) Die Habsburger. Eine europäische Familiengeschichte. Graz: Styria | Vossen, Rüdiger (1983) Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung. Frankfurt am Main: Ullstein

